

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Αρχές και Θεσμοί Δικαίου

Ι. Έννοια, Θεμέλιο & Ιστορία του Δικαίου

Νικόλαος-Κομνηνός Χλέπας

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης

Τι σημαίνει «δίκαιο»;

- Η λέξη «**δίκαιον**» ως αφηρημένο ουσιαστικό, εμφανίζεται για πρώτη φορά τον **7^ο αιώνα π.Χ.** στον **Ησίοδο** («Έργα και Ημέραι», 226)
- Για τον Ησίοδο η λέξη «**δίκαιον**» σημαίνει την **αρετή που έχει ο δίκαιος άνθρωπος** – δηλ. μια ανθρώπινη ιδιότητα.
- Από τον **5ο αιώνα** όμως έως και σήμερα, η λέξη «δίκαιο» σημαίνει **διαφορετικά πράγματα**:

Το σύνολο των κανόνων που σε ορισμένες, περιοχή και ιστορική στιγμή ρυθμίζουν υποχρεωτικά την κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων και απαρτίζουν ό,τι οι νομικοί χαρακτηρίζουν ως **ισχύον δίκαιο** (βλ. ΑΚ άρθρο1)

Το ιδανικό θεμέλιο (όχι ιδεώδες), την ιδέα, την θεμελιώδη αρχή στην οποία στηρίζεται το ισχύον δίκαιο (λ.χ. θεϊκή βούληση, αυθεντία ηγεμόνα, λογική, αξία ανθρώπου κ.ο.κ.)

Η εκδήλωση του ισχύοντος δικαίου

ΔΙΚΗ («δείκνυμι»): Υποδείγματα κοινωνικής συμπεριφοράς που διαπλάσσονται από τα ήθη ορισμένης ανθρώπινης ομάδας, στην οποία η συμβίωση κυριαρχείται από την παράδοση (το κύρος αντλείται από την παράδοση).

ΘΕΜΙΣ («τίθημι»): Κανόνες (έθιμα) που βασίζονται στα ήθη και ρυθμίζουν υποχρεωτικά την κοινωνική συμπεριφορά μόνο αφού εμποδωθούν με τις αποφάσεις δικαστών (το κύρος τους αντλείται από τη δικαστική αυθεντία τους δικαστικούς θεσμούς).

ΝΟΜΟΣ («νέμω»): Κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς που καθίστανται υποχρεωτικοί αποκλειστικά επειδή και αφότου επιβάλλονται από την οργανωμένη νομοθετική εξουσία της πολιτείας.

Η επιβολή του ισχύοντος δικαίου

«Κλασική» αρχαία ελληνική αντίληψη (πριν από τους σοφιστές):

Το ισχύον δίκαιο ερείδεται στη δύναμη που το επιβάλλει και εκείνη πάλι στηρίζεται στην ηθική τάξη που συνθέτει η μυθολογική τριάδα **Δίκη, Θέμις, Νέμεσις**:

ΘΕΜΙΣ: Αρχέγονη πνευματική εξουσία

ΔΙΚΗ: Διαφύλαξη του καθετί δικαίου στις ανθρώπινες σχέσεις

ΝΕΜΕΣΙΣ: Η μοιραία κύρωση στην οποία υποβάλλεται όποιος παραβίασε τον κλήρο τύχης ή ατυχίας που του έλαχε

Που βασίζεται η ισχύς του δικαίου; (1)

- **Σοφιστές:** Ιπποκρατική Αντίθεση **ΝΟΜΟΥ- ΦΥΣΕΩΣ:**
- **Πρωταγόρας:** Το ισχύον δίκαιο δεν αντιμετωπίζεται στο μέτρο των θεών αλλά στο μέτρο των ανθρώπων
- **Ισχύον Δίκαιον:** *«Το της καθεστηκυίας αρχής συμφέρον»*
(Θρασύμαχος κατά Πλάτωνα, Πολιτεία)

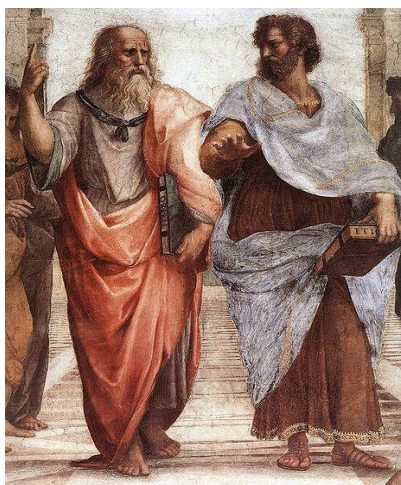

- **Δίκαιον εκ Φύσεως:** *«Από το ισχύον δίκαιο υπερέχει εκείνο που υπαγορεύεται από την φύση και βασίζεται στην επικράτηση του ικανότερου ή/και δυνατότερου»* (Καλλικλής κατά Πλάτωνα, Γοργίας)

Που βασιίζεται η ισχύς του δικαίου; (2)

- **Πλάτωνας:** Στη δικαιοσύνη, η οποία είναι αρετή της **ψυχής**, συνοδεύεται από τη φρόνηση και έχει ως πρότυπο τον άνδρα που είναι δίκαιος απέναντι στον εαυτό του (Πολιτεία).
 - **Αριστοτέλης:** Στη δικαιοσύνη, η οποία είναι **κοινωνική** αρετή, αναφέρεται στις πράξεις του καθενός απέναντι στους άλλους και έχει πρότυπο ορισμένη τάξη πραγμάτων διεπόμενη από την αναλογία, δηλ. από ισότητα λόγων (Ηθικά Νικομάχεια).
 - **Στωϊκοί (Χρύσιππος):** Στο φυσικό δίκαιο, το οποίο ταυτίζεται με τον **ορθό λόγο**.

Που βασίζεται η ισχύς του δικαίου; (3)

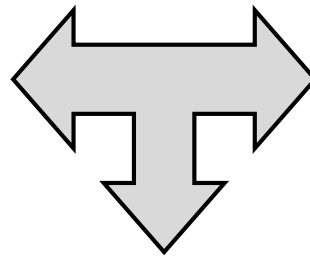
Πρωταρχικό Δίλημμα

Αριστοτέλης
Δίκαιο Πόλεως
(ενιαίο)

Νομικό
Επιλογή μόνο με
Πράξη Θεσπίσεως
(λ.χ. οδηγούμε δεξιά)

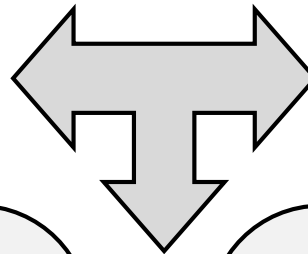

Φυσικό
Όχι επιλογή, παντού το
ίδιο διότι υπαγορεύεται
από φύση-αντικείμενο
ρυθμίσεως (λ.χ. κανόνες για
προστασία δημόσιας υγείας)

Που βασίζεται η ισχύς του δικαίου; (4)

Πρωταρχικό Δίλημμα

Τάξη

Συγκροτείται από το οποιοδήποτε –ακόμη και στυγερό– ισχύον δίκαιο και εξασφαλίζει κοινή συμβίωση “*jus est quod iussum est*”

Ευταξία

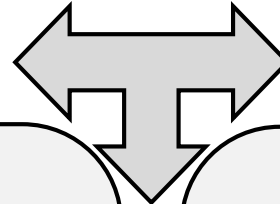
Άριστη Τάξη που υπαγορεύει η δικαιοσύνη όπως και αν νοηθεί, λ.χ. ως αρετή, ως σταθερή θέληση προς απονομή στον καθένα εκείνου που είναι το δικό του δίκαιο (Ulpianus), ως ότι είναι ορθό κατά τον έμφυτο στον άνθρωπο ΛΟΓΟ (Aquinas)

Που βασίζεται η ισχύς του δικαίου; (5)

*Lex massa,
lex nulla.*

Πρωταρχικό Δίλημμα

Τάξη

Αυθαιρεσία; Sic volo sic jubeo.
Δίκαιο θεμελιώνεται ως σύνολο
προσταγών (John Austin,
«θεωρία προσταγών» 1790-1859).
Ασύμβατη με την ελευθερία του
ανθρώπου αφού δεν υφίσταται
εξήγηση/θεμελίωση της προσταγής
έναντι του αποδέκτη της.

Ευταξία

Αναγκαίο μέτρο κανόνων για
την διατήρηση της εύρυθμης
κοινωνικής συμβίωσης έτσι ώστε
να αντισταθμίζεται η αναπόφευκτη
απώλεια ανθρώπινης ελευθερίας
που συνεπάγεται η υποχρεωτικότητα
των κανόνων και η επιβολή
κυρώσεων για την παραβίασή τους.

“Big Law : Bad Law, Fast Law: Bad Law”

**Πολυνομία: Αποσπασματικότητα και Αδυναμία Επιβολής –
Διαφθορά και Έλλειψη Κεφαλαίου Εμπιστοσύνης**

Ιστορία δικαίου

Ελληνική αρχαιότητα (1)

- **Μεθοδική-Συστηματική Καλλιέργεια Δικαίου:**
Ως μέσου ρυθμίσεως κοινωνικής συμβιώσεως
ξεχωριστού από τις συνήθειες και την κοινωνική
ηθική
- **Για πρώτη φορά στην Αρχαία Ελλάδα**
ΌΜΩΣ κυρίως φιλοσοφική προσέγγιση:

ΛΟΓΟΙ:

- Έλλειψη Ενιαίας Έννομης Τάξης
- Το δίκαιο δεν είχε ακόμη «αυτονομηθεί» ως κάτι ξεχωριστό από ηθική, πολιτική, οικονομία
- Ανθρωποκεντρική αντίληψη / όχι έξωθεν εντολές
- Όχι ξεχωριστά νομικά επαγγέλματα, συνήθως λόγοι από άλλους σε δικαστήρια έναντι αμοιβής, ζητούμενο η ρητορική

Ιστορία δικαίου

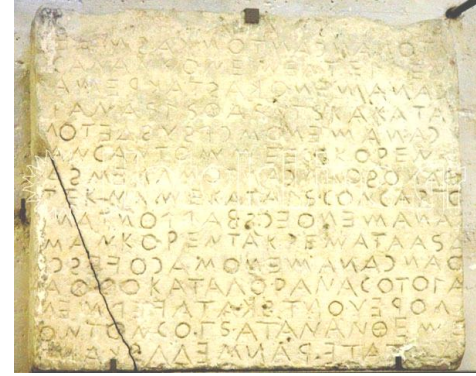
Ελληνική αρχαιότητα (2)

- Μινωικοί χρόνοι (2000-1450π.Χ.) και Μυκηναϊκοί χρόνοι (1600-1200π.Χ.):
 - Γραπτές μαρτυρίες σε γραμμική Α και Β μας παρέχουν πληροφορίες για θέματα οικονομικής και διοικητικής οργάνωσης
 - Πληροφορίες για τους παρωχημένους νομικούς θεσμούς από τα ομηρικά έπη και τις τραγωδίες
 - Ο όρος «**θέμις**» χρησιμοποιείται ήδη από τους μυκηναϊκούς χρόνους και εκτός από την ομώνυμη θεότητα υποδηλώνει τη σταθερότητα που αντιδιαστέλλεται στη βία ή ακόμα τις θεϊκές αποφάσεις και τους χρησμούς

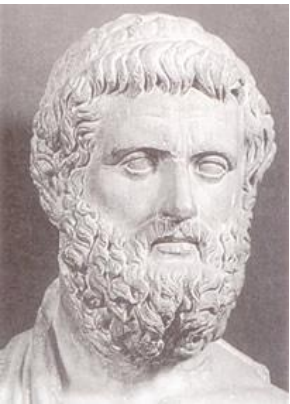

Ιστορία δικαίου

Ελληνική αρχαιότητα (3)

- **Αρχαϊκοί χρόνοι (8ος-6ος αιώνας π.Χ.):**
 - Κενό στις γνώσεις μας μεταξύ μυκηναϊκών-αρχαϊκών χρόνων
 - Χρησιμοποίηση φοινικικού αλφαβήτου, κοπή νομίσματος, δημιουργία πόλεως-κράτους
 - Πληροφορίες από επιγραφές, ομηρικά έπη, Ησίοδος και λυρικοί ποιητές:
 - Διαμόρφωση του ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου της εποχής γύρω από τις έννοιες της ανταλλαγής και της εξαγοράς
 - Άγραφο δίκαιο. Ανταλλακτικός χαρακτήρας τόσο στις περιουσιακές σχέσεις (συναλλαγές) όσο και στις προσωπικές (π.χ. γάμος). Στοιχείο αμοιβαιότητας
 - Η αρχαιότερη περιγραφή δικαστικού αγώνα περικλείεται στην Ιλιάδα (ασπίδα Αχιλλέα)
 - Εμφάνιση έννοιας «νόμου» στον Ησίοδο (έχει θεία προέλευση και η συμμόρφωση προς αυτόν διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα)
 - Παύει να χρησιμοποιείται η όρος «θεσμός» (τέλη 6ου αιώνα)
 - Νομοθέτες: Ζάλευκος, Χαρώνδας, Λυκούργος, Δράκων, Σόλων
 - Κώδικας της Γόρτυνος: το εκτενέστερο και πληρέστερο αρχαίο ελλ. νομοθέτημα

Ιστορία δικαίου

Ελληνική αρχαιότητα (4)

■ Κλασικοί χρόνοι (5ος-4ος αιώνας π.Χ.):

- Πόλεις-κράτη
- Πηγές δικαίου: Ιστορικοί, φιλόσοφοι και ρήτορες
- Πληροφορίες από επιγραφικές μαρτυρίες (ψηφίσματα της Βουλής και του Δήμου, νόμοι που μας πληροφορούν για θέματα κυρίως δημοσίου δικαίου) και φιλολογικές μαρτυρίες (ζητήματα ιδιωτικού δικαίου όπως π.χ. γάμος, προίκα, υιοθεσία κλπ):
 - Θεμελιώδεις αρχές αθηναϊκού πολιτεύματος: ισονομία και ελευθερία
 - Άρειος Πάγος: φύλαξη των νόμων και έλεγχος των αρχόντων κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Εκδίκαση σοβαρών υποθέσεων π.χ. εσχάτη προδοσία κλπ
 - Ηλιαία: πρωτοβάθμιο δικαστήριο που εκδίδει τελεσίδικες αποφάσεις
 - Η απονομή της δικαιοσύνης είναι έργο λαϊκών δικαστών. Ορκίζονται να δικάσουν σύμφωνα με τους νόμους και σε περίπτωση κενού του νόμου «γνώμη δικαιοτάτη»

Ιστορία δικαίου

Ελληνική αρχαιότητα (5)

- **Ελληνιστικοί χρόνοι (301 π.Χ-212 μ.Χ.):**
 - Σταθεροποίηση ελληνιστικών μοναρχιών των διαδόχων του Μ.Αλεξάνδρου, ενώ πόλεις-κράτη εξακολουθούν να υπάρχουν
 - Πληροφορίες από φιλολογικές μαρτυρίες, επιγραφές, αιγυπτιακοί πάπυροι (κυρίως με συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου)
 - Άμεση επίδραση ρωμαϊκής εξουσίας στο χώρο του δημοσίου δικαίου
 - Προσέγγιση διατάξεων που προέρχονταν από διαφορετικές ελληνικές πόλεις με διαφορετικό περιεχόμενο στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου.
 - Ιεράρχηση κανόνων δικαίου και ανάπτυξη του εθιμικού δικαίου
 - Οι ιδιωτικές έννομες σχέσεις δέχθηκαν την επίδραση του ρωμαϊκού δικαίου, κυρίως όταν με διάταξη του Καρακάλλα (212μ.Χ. **constitutio Antoniniana**) απονεμήθηκε ρωμαϊκή πολιτεία σε όλους τους ελεύθερους πολίτες της αυτοκρατορίας

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (1)

■ Ρωμαϊκοί χρόνοι:

- Οι επιδράσεις του ρωμαϊκού δικαίου καθυστέρησαν να εμφανιστούν σε σχέση με την διείσδυση των Ρωμαίων στον ελλαδικό χώρο.
- Το ρωμαϊκό δίκαιο γνώρισε **τέσσερις περιόδους** που συμπίπτουν σε γενικές γραμμές με τις ιστορικές φάσεις του ρωμαϊκού πολιτεύματος
 - Αρχαϊκοί χρόνοι
 - Προκλασικοί χρόνοι
 - Κλασικοί χρόνοι
 - Μετακλασικοί χρόνοι

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (2)

- **Αρχαϊκοί χρόνοι (ίδρυση Ρώμης-202 π.Χ.):**
 - Πολίτευμα μοναρχικό μέχρι το 509π.Χ. (Ετρούσκοι βασιλείς)
 - Μετά την εκδίωξη των Ετρούσκων, το πολίτευμα γίνεται δημοκρατικό
 - Το δίκαιο της πρώιμης ρωμαϊκής δημοκρατίας δέχθηκε ελληνικές επιδράσεις, κυρίως της νομοθεσίας του Σόλωνα
 - 2ος αιώνας π.χ.: Οι πρώτοι «ειδικοί» στο δίκαιο παρέχουν έναντι αμοιβής τις συμβουλές τους – ανά περίπτωση τη «γνωμοδότηση» επί ενός ερωτήματος (“**responsa**”).
 - Ορισμένοι νόμοι (**Lex Aquilia**, 286 π.Χ.)

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (3)

- **Προκλασικοί χρόνοι (οι δύο τελευταίοι αιώνες της ρωμαϊκής δημοκρατίας):**
 - Ελληνικές επιδράσεις στη διαμόρφωση προκλασικού ρωμαϊκού δικαίου μέσω των ναυτικών συναλλαγών και των Ελλήνων αιχμαλώτων που ως παιδαγωγοί μετέφεραν τα διδάγματα της στωικής φιλοσοφίας και της ρητορικής
 - Εισαγωγή θεσμών ελληνικής καταγωγής, π.χ. Νόμος Ροδίων Ναυτικός (**Lex Rhodia**)
 - Επιρροή ελληνικής ρητορικής – φιλοσοφίας
 - Πρώτοι αξιόλογοι ρωμαίοι νομικοί (Προκλασικοί)
 - Σημαντική επιρροή Πραιτόρων & Ηδίκτου (αρχές επιείκειας & καλής πίστης)

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (4)

- **Κλασικοί χρόνοι (τέλη 1ου αιώνα π.Χ. έως μέσα 3ου αιώνα μ.Χ.):**
 - Πρώτη περίοδος της αυτοκρατορίας (ηγεμονία).
 - Περίοδος κλασικού ρωμαϊκού δικαίου
 - Ανάπτυξη νομικής επιστήμης μέσω ερμηνείας κειμένων διατάξεων από τους νομικούς της εποχής και μέσω νομολογίας
 - Έλλειψη θεωρητικών εννοιών και ορισμών, ευελιξία δίκαιου και ασφάλεια
 - Κοινωνικοοικονομικές συνθήκες: Ενιαίο Δίκαιο Η Μεσόγειος ως ενιαία αγορά. Αύξηση εμπορικών συναλλαγών, παραγωγής, ευημερίας- **Pax Romana**)
 - Διεύρυνση ιδιότητας Ρωμαίου Πολίτη: 212 μ.Χ., Καρακάλλας, **Constitutio Antoniniana**
 - **Jus Respondendi.**
 - Δικαίωμα γνωμοδοτήσεων εξ ονόματος του αυτοκράτορα που απονέμεται από τον Αύγουστο σε εξέχοντες νομικούς

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (5)

- **Κλασικοί χρόνοι (τέλη 1ου αιώνα π.Χ. έως μέσα 3ου αιώνα μ.Χ.):**
 - **Ιουλιανός, Παπινιανός, Παύλος, Ουλπιανός: *Institutiones***
 - Σταδιακά: (Εισηγήσεις) Κείμενα Διδακτικού Χαρακτήρα που επιχειρούν τη συστηματική παρουσίαση της ύλης (επαγωγική ή/και απαγωγική μέθοδος)
 - «Εισηγήσεις Γαΐου», Μεγάλες Νομικές Σχολές της Ανατολής: Σχολή της Βηρυτού – Σχολή της Κωνσταντινούπολης
 - Πηγές δικαίου:
 - **Συγκλητικά Δόγματα**
 - **Orationes principis** (τα μηνύματα των αυτοκρατόρων προς τη Σύγκλητο)
 - **Αυτοκρατορικές διατάξεις**
 - **Edicta** (γενικοί νόμοι)
 - **Mandata** (οδηγίες προς αξιωματούχους)
 - **Decreta** (δικαστικές αποφάσεις)
 - **Rescripta** (απαντήσεις σε νομικά ερωτήματα)

THE COMMENTARIES OF
GAIUS

AND
RULES OF ULPIAN

TRANSLATED, WITH NOTES BY

J. T. ARDY, LL.D.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE,
AND HERBERT WHELAN OF TRINITY COLLEGE,

AND

BRYAN WALKER, M.A., LL.D.

LAW LECTURER OF ST JOHN'S COLLEGE, CAMBRIDGE,
LAWYER AND ARCHDEACON OF SOUTH-WICK (CAMBS);
AND FORMERLY LAW LECTURER OF TRINITY HALL.

*Est scripta post scripta promissionem nihil sciret quod si in
multitudine non dissimulata, promissionem scriptis scriptis
fuit, scilicet ante eam, scilicet promissionem.* LXXXIII.

THIRD EDITION BY BRYAN WALKER.

EDITED FOR THE SYNDICS OF THE UNIVERSITY PRESS.

Cambridge:

AT THE UNIVERSITY PRESS.

1955

(All Rights Reserved)

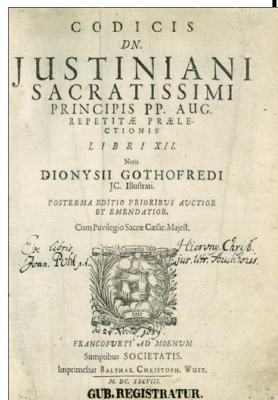

Ιστορία δικαίου

Ρωμαϊκοί χρόνοι (6)

- **Μετακλασικοί χρόνοι (τέλη 3ου αιώνα μ.Χ. έως 533-534 μ.Χ.):**
 - Δεύτερη φάση της αυτοκρατορικής περιόδου (Δεσποτεία)
 - Το ρωμαϊκό δίκαιο υφίσταται αλλοιώσεις, φαινόμενο που συμπίπτει με τις πολιτειακές μεταβολές που επέφερε το καθεστώς της Δεσποτείας, καθώς και με τη διάδοση και τελική επικράτηση του χριστιανισμού.
 - Το ιδιωτικό δίκαιο υφίσταται ποικίλες επιδράσεις που αλλοιώνουν τον «κλασικό» του χαρακτήρα
 - Λήγει με την Ιουστινιάνεια Κωδικοποίηση **Codex Iustinianus** 529 μ.Χ. Επιτροπή 10 νομομαθών (Τριβωνιανός, Θεόφιλος κ.ά.), Quinquaginta Decisiones 530μχ-12 βιβλία: 534μχ (χρονολογικά: οι παλαιότεροι επί Ανδριανού)
 - Πηγές δικαίου:

- Αυτοκρατορικές διατάξεις
- Ιδιωτικές συλλογές (Codex Hermogenianus, Codex Gregorianus)
- Επίσημες (Codex Theodosianus, 438/39 μ.Χ.)
- Leges / Ius (έργα νομικών)
- Αναφορικός Νόμος (426 μ.Χ.)
- Εθιμο: καθίσταται πηγή δικαίου

Ιστορία δικαίου

Βυζαντινοί χρόνοι (1)

- **Βυζαντινοί χρόνοι (από τον Διοκλητιανό μέχρι το 1453μ.Χ.):**
 - Ευνοϊκή στάση των αυτοκρατόρων από τον Μ.Κωνσταντίνο και ύστερα απέναντι στην Εκκλησία, αποτέλεσμα και της πεποίθησης ότι η νέα πίστη είναι δυνατό να εξελιχθεί σε ένα από τα βασικά στοιχεία συνοχής του πληθυσμού της αυτοκρατορίας.
 - Συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα οργανωτικά θέματα της Εκκλησίας και παρέμβαση δια της νομοθετικής οδού.
 - Δημιουργός του δικαίου ο αυτοκράτορας, πηγή του δικαίου ο Θεός.
 - Κριτήριο αξιολόγησης των νόμων, το κατά πόσον συμπορεύονται με το **Θείο δίκαιο**
 - Επίδραση χριστιανικού στοιχείο στο ουσιαστικό δίκαιο που αφορούσε κοινωνικές δομές π.χ. οικογένεια
 - Στο δικονομικό δίκαιο, η ύπαρξη οργάνων διοίκησης της Εκκλησίας επέδρασε στον τρόπο απονομής της αστικής και ποινικής δικαιοσύνης με την καθιέρωση προνομιακών θεσμών υπέρ της Εκκλησίας.
 - Ιουστινιάνεια κωδικοποίηση με επεμβάσεις στα κωδικοποιούμενα κείμενα (παρεμβλήματα, **interpolationes**)
 - Η δικαιοϊκή αλληλουχία είναι στοιχείο της πολιτικής θεωρίας (**imperium romanum, imperium christanum**)

Ιστορία δικαίου

Βυζαντινοί χρόνοι (2)

- **Βυζαντινοί χρόνοι (από τον Διοκλητιανό μέχρι το 1453μ.Χ.):**
 - Από τον Διοκλητιανό μέχρι τον Ιουστινιανό:
 - Πηγές δικαίου:
 - Codex Hermogenianus, Codex Gregorianus, Κωδικοποίηση Θεοδοσίου **Codex Theodosianus**, 438/39 μ.Χ
 - Κανονικό δίκαιο: Αγία Γραφή, Ιερή παράδοση, ανώνυμα κωδικοποιητικά έργα, νομοθετικού περιχομένου αποφάσεις των συνόδων, αποσπάσματα από τις συγγραφές των Πατέρων της Εκκλησίας, Αποστολικοί Κανόνες

Ιστορία δικαίου

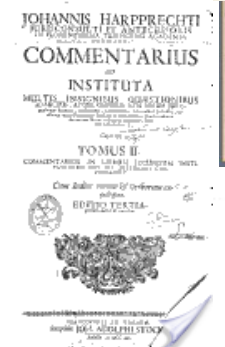
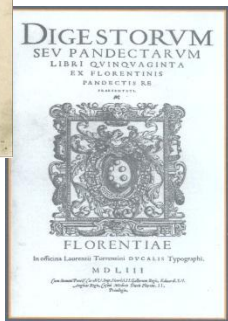
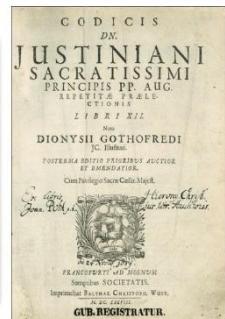
Βυζαντινοί χρόνοι (3)

■ Βυζαντινοί χρόνοι (από τον Διοκλητιανό μέχρι το 1453μ.Χ.):

■ Η Ιουστινιάνεια εποχή:

■ Πηγές δικαίου:

- **Ιουστινιάνειος Κώδικας (“Codex Iustinianus”)** 529 μ.Χ.-Επιτροπή 10 νομομαθών (Τριβωνιανός, Θεόφιλος κ.ά.), Quinquaginta Decisiones 530μχ-12 βιβλία: 534μχ (χρονολογικά: οι παλαιότεροι επί Ανδριανού)
- **Πανδέκται (“Digesta”)** 533 μ.Χ. (Τριβωνιανός) : Συλλογή ανθολογημένων αποσπασμάτων νομικών . Ένας «τόμος» - Παιδαγωγική Διαίρεση σε 7 μέρη- 30 βιβλία. 432 τίτλοι-9.142 αποσπάσματα-19.000 παράγραφοι Ο Ιουστινιανός περιέβαλε τις εκεί γνώμες με ισχύ νόμου
- **Εισηγήσεις (“Instituta”)** 533 μ.Χ. (Τριβωνιανός, Θεόφιλος Κων/λης, Δωρόθεος Βηρυτού): Κατά το πρότυπο των Εισηγήσεων του Γαϊού: Πρόσωπα-Πράγματα-Πράξεις
- **Νεαράί (“Novellae”)** (επίσημη έκδοση επί Τιβερίου Β 578-582) νέα νομοθετήματα μετά τον Κώδικα, όλα στα ελληνικά εκτός αυτών που απευθύνονταν στις δυτικές επαρχίες

Ιστορία δικαίου

Βυζαντινοί χρόνοι (4)

- **Βυζαντινοί χρόνοι (από τον Διοκλητιανό μέχρι το 1453μ.Χ.):**
 - **Από τους διαδόχους του Ιουστινιανού μέχρι τους Μακεδόνες:**
 - Παρακμή της νομικής επιστήμης (αλλαγή στη μορφή των νομικών σπουδών, οι σχολαστικοί καταρτούν τους νομικούς)
 - Ενίσχυση κανονικού δικαίου (νομοκανόνες)
 - **«Εκλογή»** Λέων Γ΄ Ίσαυρος 741 μ.Χ. (προσπάθεια να συγκεντρωθούν οι βασικοί για την καθημερινή ζωή κανόνες σε απλή κατανοητή γλώσσα)

Ιστορία δικαίου

Βυζαντινοί χρόνοι (5)

- Βυζαντινοί χρόνοι (από τον Διοκλητιανό μέχρι το 1453μ.Χ.):
 - Από τους Μακεδόνες μέχρι την άλωση του 1204 μ.Χ.:
 - «Εισαγωγή» 885/886 μ.Χ. Βασίλειας ο Α΄ - ανακάθαρσις παλαιών νόμων (αποκατάσταση παλαιού δικαίου)
 - «Βασιλικά», «Νεαρές», «Πρόχειρος Νόμος», «Επαρχικό Βιβλίο» Λέων ο Σοφός (αναθεώρηση νόμων)
 - Κομνηνοί, 12ος αιώνας – χρυσός αιώνας του κανονικού δικαίου
 - Από το 1204 μ.χ. μέχρι την κατάλυση του βυζαντινού κράτους:
 - Διείσδυση κανόνων του κανονικού δικαίου στο πολιτειακό δίκαιο
 - «Εξάβιβλος» Αρμενόπουλου 1345, ταξινόμηση ύλης αστικού και ποινικού δικαίου

Ιστορία δικαίου

Μεταβυζαντινοί χρόνοι

- **Μεταβυζαντινή περίοδος (από το 1453 μέχρι την απελευθέρωση):**
 - Η χρονική του αφετηρία εξαρτάται από το χρόνο απόσπασης κάθε εδαφικής περιοχής από τη βυζαντινή κυριαρχία
 - Μέσω των σουλτανικών προνομίων διαφυλάχθηκε κατά τους 4 αιώνες της τουρκοκρατίας σημαντικό μέρος της βυζαντινής νομικής παράδοσης
 - Από τον 17ο αιώνα μέχρι και την επανάσταση ίσχυαν παράλληλα:
 - Το τουρκικό δίκαιο
 - Το βυζαντινό δίκαιο (κυρίως η Εξάβιβλος)
 - Το εθιμικό δίκαιο

Ιστορία δικαίου

Δύση (1)

Δύση: Κατάκτηση Αρετής = «φρόνησις» - όχι επιστήμη/τέχνη - φρόνηση/prudentia (jurisprudentia)

11ος-12ος αιώνας ανακάλυψη χειρογράφων Corpus Juris Civilis

Bologna: Πανεπιστήμιο – φιλολογική επεξεργασία – **Glossae** (σχόλια) – **Γλωσσογράφοι** (“*glossatores*”) – *Irnerius* (12ος αιώνας)

Glossa Ordinaria (Accursius 1185-1263) – Ενιαίο Κείμενο

Μεταγλωσσογράφοι (συστηματικοί σχολιαστές):
Bartolus de Sassoferrato (1314-1357) – Σταδιακή επιρροή στην απονομή της Δικαιοσύνης

CORPUS
IURIS CIVILIS

EDITIO STEREOTYPA SEPTIMA

VOLUMEN PRIMUM

INSTITUTIONES

REDACTAE
A PAULO KRUGERO

DIGESTA

REDACTAE
A THEODORO MOMBERG

BEROLINI
APUD W. EIDMANNOS
MDCCCXCV.

Ιστορία δικαίου

Δύση (2)

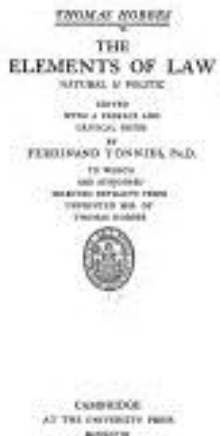
Θωμάς Ακινάτης (1125-1274):

Jus Aeternum (το εξ αποκαλύψεως είναι το *Jus Divinum*) –
Jus Naturale (ratio/ορθός λόγος) –
Jus Humanum (κοσμική εξουσία)

Thomas Hobbes (1588-1679): Νεότερη Διδασκαλία Φυσικού Δικαίου:

1. Η **φύση** δε νοείται πλέον ως οργανική τάξη σκοπών αλλά **εμπειρικά** ως σύνθεση γνώσεων (εμπειρική παρατήρηση ασφαλέστερη όσο ειδικότερο το αντικείμενό της άρα ξεκινάμε από παρατήρηση ατόμου – φύση ανθρώπου).
2. Σχέσεις **ατόμου-κοινωνίας**: Εγωϊστής και πλεονέκτης άνθρωπος (*homo homini lupus*) – αμοιβαία δυσπιστία και επιθετικότητα (*bellum omnium contra omnes*).
Ο φόβος του βίαιου θανάτου ωθεί τον άνθρωπο στην κοινωνική συμβίωση και την οργάνωσή της μέσω του δικαίου

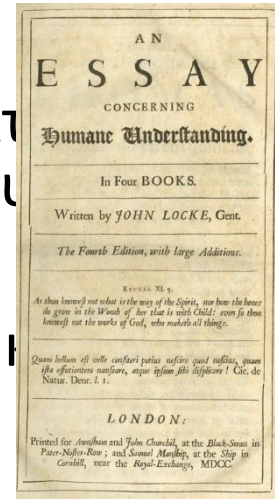
Ιστορία δικαίου

Δύση (3)

John Locke (1632-1704):

Φυσική κλίση του ανθρώπου για αυτοσυντήρηση και κτήση, καθώς και για αποκλειστική χρήση αγαθών (συνεπώς φυσικά και απαράγραπτα δικαιώματα).

Έτσι εξηγείται η δημιουργία του **κοινωνικού δεσμού** και η ενίσχυση και προστασία του μέσω του **δικαίου**.

Κοινωνικό Συμβόλαιο: αρχική συμφωνία ανθρώπων για αποτροπή εμφύλιου σπαραγμού (αρνητικά: Hobbes) ή ακώλυτη άσκηση φυσικών τους δικαιωμάτων (θετικά: Locke)

Θεωρίες Κοινωνικού Συμβολαίου:

Όχι θρησκευτικά στοιχεία- Εκκοσμίκευση Δικαίου
Οι Επιλογές του Δικαίου να βασίζονται στην φύση του ανθρώπου ως μεμονωμένου ατόμου

Ιστορία δικαίου

Δύση (4)

Ήδη Σχολή Φυσικού Δικαίου (17ος αιώνας: Hobbes-Locke):
Συνειδητή επιρροή στην εφαρμογή του δικαίου
Ορθός Λόγος- Επιστημονικότητα- “More Geometrico”
(19ος αιώνας: συγκερασμός μεταγλωσσογράφων-φυσικού δικαίου)

Ιστορική Σχολή

Fr. V. Savigny: System des heutigen Romischen Rechts 8τ.

Επίσης: Ιδεαλισμός-Ρομαντισμός

Αντιθ. **Σχολή Πανδεκτιστών:** Πλήρης Αυτονομία Δικαίου:
Εννοιοκρατία- Τυποκρατία: Τεχνική Αμφίβολης Νομιμοποίησης

Αντιθ. **Θετικιστές:** Ριζικός Διαχωρισμός Δικαίου και Ηθικής –
Αυστηρά και μόνο Γραμματική Ερμηνεία

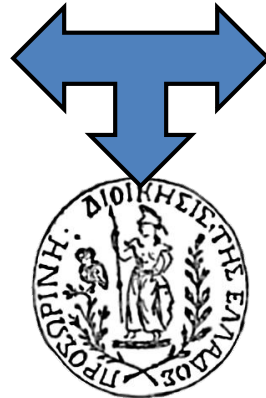
Ιστορία δικαίου στο ελληνικό κράτος (1)

Ελληνική Επανάσταση: Δύο αντίθετα ρεύματα

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ

1.1.1822 «Νόμοι των
αιμνήστων ημών
Αυτοκρατόρων»

15.12.1828 : Καποδίστριας
Εξάβιβλος Αρμενόπουλου

ΝΕΩΤΕΡΙΣΤΙΚΟ

Ιδέες Γαλλικής Επανάστασης
- Υπέρ Γαλλικού ΑΚ
Αλ. Μαυροκορδάτος -
Φ. Νέγρης (από Jeremy
Bentham)

Βαυαρική Αντιβασιλεία (Lud. v. Maurer: φιλελεύθερος οπαδός ιστορικής σχολής):

Οργανισμός Δικαστηρίων

Πολιτική Δικονομία (έως το 1972!)

Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

Ποινικός Κώδικας

Συλλογή Εθιμικού Δικαίου (ο «Ελληνικός Λαός»)

Μετά την αποχώρηση του Maurer το Β.Δ. 23.2.1835:

Εξάβιβλος (1345) Περίληψη Βασιλικών Λέοντος του Σοφού – *Corpus Juris Civilis*-
Κατά ερμηνεία η μέθοδος των Γερμανών Πανδεκτιστών (γραμματική, τυπολατρική κλπ.)

Έθιμα όμως υπερισχύουν (ιστορική σχολή)

Ιστορία δικαίου στο ελληνικό κράτος (2)

Διάφοροι Νόμοι με στόχο τον εκσυγχρονισμό του δικαίου:

- 1835: Νόμος περί Χαρτοσήμου (Δικαστήρια-Έγγραφος Τύπος)
- 1836: Περί Ενηλικότητας (21 έτη)
- 1836: Ενέχυρο-Υποθήκη
- 1837: Περί διακρίσεως κτημάτων
- 1856: Περί Μεταγραφής («Αστικός Νόμος»)
- 1856: Διατάξεις περί προσώπων
- 1861: Περί Επιτροπείας Ανηλίκων
- 1911 Περί Διαθηκών
- 1920 Περί Διαζυγίου
- 1920 Περί Εξ Αδιαθέτου Διαδοχής

ΖΗΤΟΥΜΕΝΟ: ΣΥΝΤΑΞΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ

Τοπικοί Αστικοί Κώδικες:

- 1841 ΙΟΝΙΟΣ Αστικός Κώδικας (επί τη βάσει του Γαλλικού)
- 1899 ΣΑΜΙΑΚΟΣ (επί τη βάσει σχεδίου του 1879)
- 1903 ΚΡΗΤΙΚΟΣ (σύμφωνα με το πρότυπο του Γερμανικού Αστικού Κώδικα του 1896)

Ξένοι Αστικοί Κώδικες:

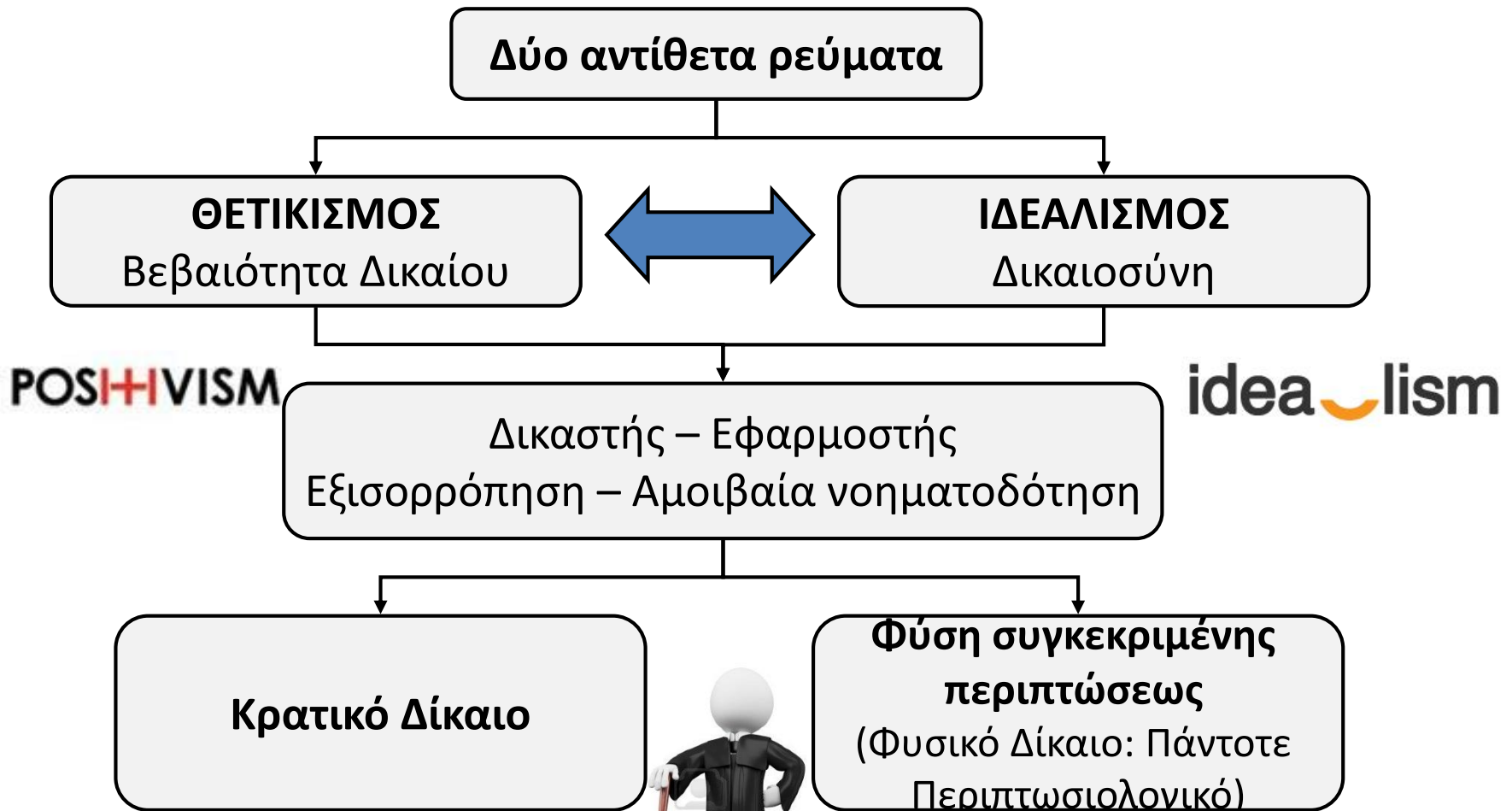
- Ναπολεόντειος (1804), Γερμανικός (1896)-Πενταμερής όχι τριμερής όπως στους Ρωμαίους- Ελβετικός 1907 (μεταφράστηκε σε τουρκικό αργότερα)

Ιστορία δικαίου στο ελληνικό κράτος (3)

Διάφορες Επιτροπές και προσπάθειες για ελληνικό Αστικό Κώδικα:

- **1835:** Επιτροπή
- **1854:** Επί τη βάσει του Γαλλικού
- **1874:** Νέο Σχέδιο που δεν ψηφίστηκε τελικά (εν τω μεταξύ είχαν εκδοθεί ο ιταλικός και ο σαξονικός ΑΚ)
- **1910-1922:** Νέα Επιτροπή (στο πλαίσιο του βανιζελικού «αστικού εκσυγχρονισμού»)
- **1930:** Από Ελ. Βενιζέλο Επιτροπή: Πρόεδρος Δεμερτζής, μέλη Μπαλής, Τριανταφυλλόπουλος, Μαριδάκης, Θηβαίος)
- **1934:** Νέο Σχέδιο ΑΚ
- **1938:** Στον Γ. Μπαλή η τελική επεξεργασία
- **1940:** Α.Ν. 2250 της 15.3.1940 σε ισχύ από 1.7.1941 (ανεστάλη με ν.δ. 35/1941)
- **Α.Ν. 445/1945:** Νέα Επιτροπή υπό Ι. Σακκέτα – Κ. Τριανταφυλλόπουλο- Ι. Μαριδάκη.
- **Α.Ν. 777/1945:** Σε ισχύ από 23 Φεβρουαρίου 1946
- **ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ:** Ν.Δ. 7/10 Μαΐου 1946 σε ισχύ ο Α.Κ. ΜΠΑΛΗ
- **Άρθρο 2 παρ. 2 Ν.Δ. 1946** «το έθιμον δεν καταργεί νόμον»
- **Με Ν. 510/1947** ο Α.Κ. και στα Δωδεκάνησα
- **Ν. 1250/1982** (ριζική μεταρρύθμιση στο οικογενειακό δίκαιο-ισότητα ανδρών-γυναικών, εξωγάμων και τέκνων εντός γάμου, κ.ά.)
- **1329/1983** (μεταρρύθμιση διαζυγίου)
- **Ν. 2447/1996** (μεταρρύθμιση θεσμών υιοθεσίας, επιτροπείας-αναδοχής ανηλίκων, δικαστικής συμπαράστασης, δικαστικής επιμέλειας ξένων υποθέσεων κ.ά.)
- **Ν. 3089/2002** (αλλαγές και στο οικογενειακό δίκαιο, συγγένεια , ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή κλπ.)
- **Ν. 3719/2008** (σύμφωνο συμβίωσης κλπ.)

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (1)

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (2)

ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Ασφάλεια Κοινωνικής Συμβίωσης

Hegel: «Το κράτος είναι η πραγματικότητα της ηθικής ιδέας»

Δίκαιο ⇔ Ιστορία

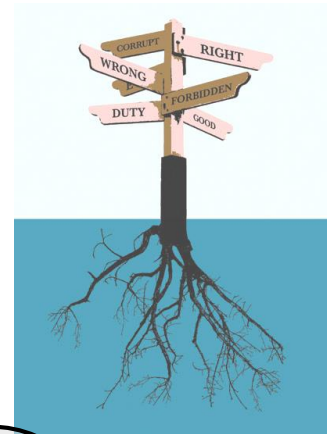
Α. Κρατικός Θετικισμός

Το δίκαιο έγκειται μόνο στους νόμους και στις κανονιστικές διατάξεις που το κράτος με τα όργανά του εκφέρει ή ακόμη και σε τυχόν άλλους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (λ.χ. στα έθιμα) που, μολονότι δεν προέρχονται από το κράτος, ισχύουν επειδή τούτο τους αναγνωρίζει, παραπέμποντας σε αυτούς (Bergholm)

Βασικές Θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (3)

A. Κρατικός Θετικισμός Όμως: Κράτος ↔ Δίκαιο;

1. Το κράτος υπέρκειται του δικαίου, μόνον όταν θέλει αυτοδεσμεύεται (G. Jellinek)

2. «Κανονιστικός Θετικισμός»: Το κράτος ταυτίζεται με το δίκαιο, δεν δεσμεύεται από αυτό, το κράτος είναι η προσωποποίηση της έννομης τάξης που προκύπτει ιστορικά από κάποιο γεγονός (λ.χ. επανάσταση): H. Kelsen (1881-1973)=> Ιεραρχία Κανόνων=> Grundnorm Βασικός κανόνας έννομης τάξης ως λογική προϋπόθεση. Σύνταγμα: Σε ποιο «δέον» στηρίζεται; H.L.A.Hart (1906-1992): Rule of recognition – Πραγματικό Γεγονός – Πηγές Δικαίου (διαφέρουν από χώρα σε χώρα)

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (4)

Β. Κοινωνικός Θετικισμός

Δίκαιο είναι μόνο το σύνολο των κανόνων που διαμορφώνονται από την κοινωνία (όχι το κράτος) για να προστατεύσει τη συνοχή της («εξασφάλιση κοινωνικής αλληλεξάρτησης»: L.Duguit) και που ισχύουν επειδή η ίδια η κοινωνία θεωρεί ότι οφείλει να αντιδράσει σε τυχόν παραβίασή τους (Comte).

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (5)

B. Κοινωνικός Θετικισμός

Όμως σχέση: Κοινωνίας ⇔ Δικαίου ⇔ Κράτους;

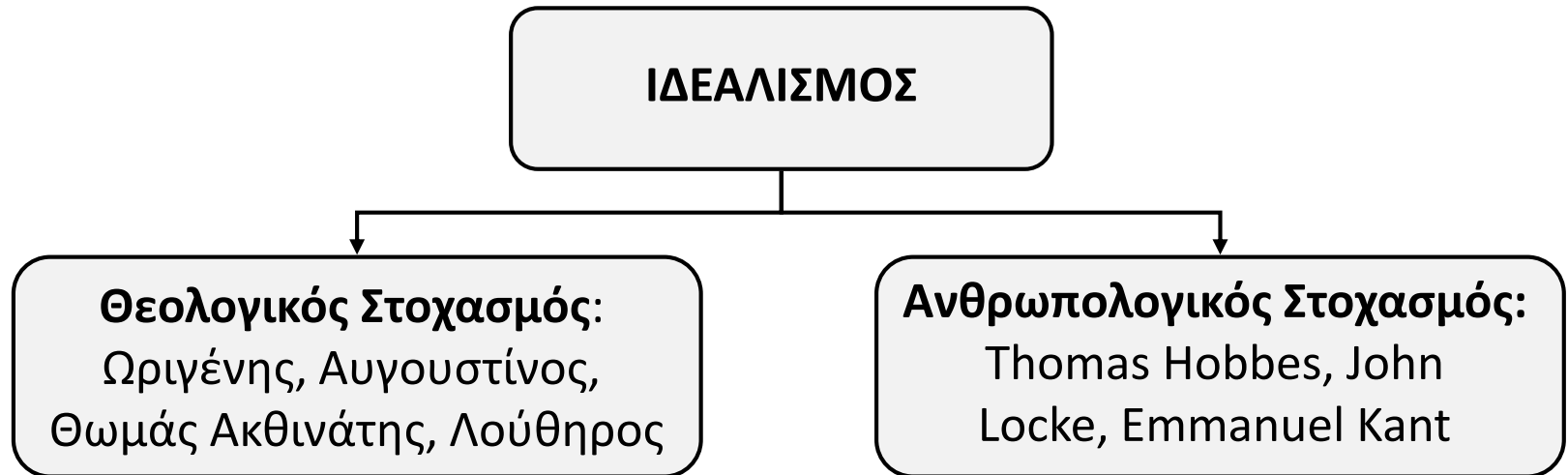
1. K. Marx (κ.ά., λχ. Πουλαντζάς): Η ταξική κοινωνία υπέρκειται του κράτους και του δικαίου.

2. M. Weber: Χαρακτηριστικό των κανόνων δικαίου ότι την τήρησή του συνοδεύει παράσταση για τη νομιμοποίησή τους που έχουν τα μέλη της κοινωνίας. Το κράτος είναι μηχανισμός της κοινωνίας.

3. Durkheim: Το δίκαιο, ως κοινωνικό φαινόμενο. πηγάζει από τη συλλογική συνείδηση που είναι προϊόν συνθέσεως των ατομικών συνειδήσεων και παρακολουθεί την εξέλιξή τους. Υπάρχει δηλ. διαλεκτική σχέση κοινωνίας- κράτους

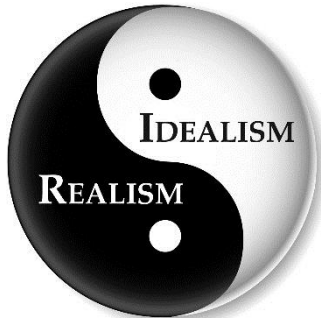

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (6)

Α. Έλλογος Ιδεαλισμός (σύμφωνα με τον λόγο)

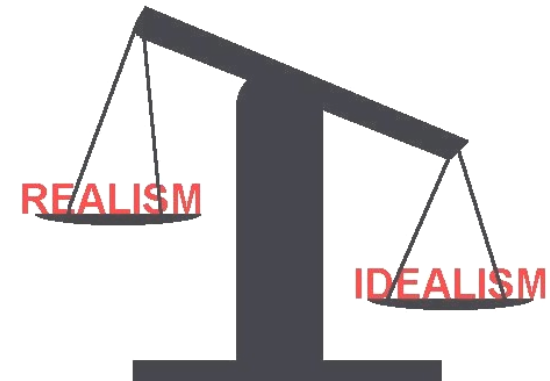
Πέρα από το κρατικά αναγνωριζόμενο δίκαιο ισχύει το δίκαιο που υπαγορεύει ο ΛΟΓΟΣ και το οποίο χρησιμεύει ως ΜΕΤΡΟ ΚΡΙΣΕΩΣ για το κρατικά τεθειμένο δίκαιο. Τελικός Σκοπός του δικαίου είναι η δικαιοσύνη.

Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το δίκαιο (8)

idea lism

ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ

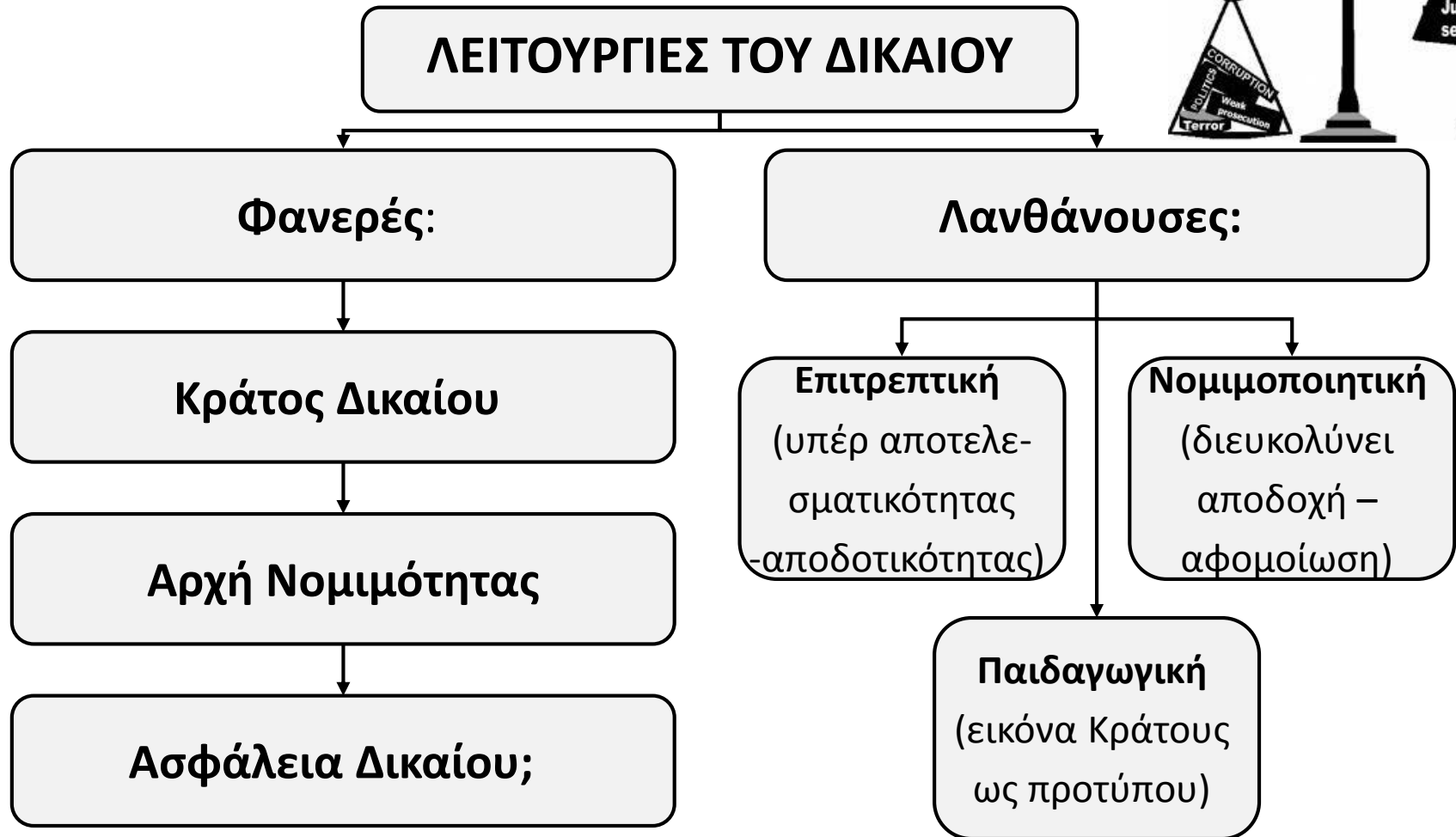
Β. Υπαρκτικός Ιδεαλισμός (σύμφωνα με νόημα υπάρξεως που είναι σύμφυτη στον άνθρωπο)
Το δίκαιο (όχι εφήμερο) ερείδεται στην ιστορικότητα/συνέχεια της υπάρξεως του ανθρώπου ως όντος μέσα στον κόσμο και αναλύεται:

Σ' εκείνο που είναι ήδη τεθειμένο από το κράτος ή την κοινωνία (ρόλος: πατέρας, μητέρα, σύζυγος κλπ.)

Σ' εκείνο που ο άνθρωπος ως προβολή στο μέλλον αξιώνει για να κατοχυρώσει το δικαίωμά του να ζει μια ζωή «άξια του ανθρώπου»

Λειτουργίες του δικαίου

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- η-τάξη: <http://eclass.uoa.gr/courses/PSPA125/>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Νικόλαος-Κομνηνός Χλέπας, Γεωργία Γιαννακούρου 2015. Νικόλαος-Κομνηνός Χλέπας, Γεωργία Γιαννακούρου. «Αρχές και Θεσμοί Δικαίου. Ι. Έννοια, Θεμέλιο & Ιστορία του Δικαίου». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/PSPA1>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

- Οι φωτογραφίες που περιέχονται στην παρουσίαση αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία τρίτων. Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, αναδημοσίευση και διάθεσή τους στο κοινό με οποιονδήποτε τρόπο χωρίς τη λήψη άδειας από τους δικαιούχους. "
- "Η δομή και οργάνωση της παρουσίασης, καθώς και το υπόλοιπο περιεχόμενο, αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία των συγγραφέων και του Πανεπιστημίου Αθηνών και διατίθενται με άδεια Creative Commons Αναφορά Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή Έκδοση 4.0 ή μεταγενέστερη.

